

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 18 (31)

Суми – 2019

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i18.p104>

СЛІДИ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ ЗАСУДЖЕНИМИ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Карина Григорівна Шеленіна,

ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7101-3787>

Поняття «криміналістична характеристика злочинів» давно знаходиться в числі основних понять криміналістичної теорії і практики. Зміст цього поняття являє собою систематизовану сукупність даних про злочин, елементах його складу, які мають значення для встановлення і викриття винної особи, - місце, час, спосіб, сліди злочину та інші обставини предмета доказування, а також пов'язаних з ними факти.

Особливо тяжкі кримінальні правопорушення представляють одну з найбільш складних категорій злочинів з точки зору їх розкриття та розслідування. Нерідко це пов'язане з прорахунками і помилками в проведенні первинних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, недостатньою адаптованістю існуючих приватних криміналістичних методик до реалій сучасної злочинності в даній сфері. Найчастіше первинні заходи по встановленню винних у вбивстві осіб носить безсистемний характер, проводиться без залучення всього арсеналу тактико-криміналістичних засобів. Інколи це призводить до втрати необхідних доказів і недостатньою результативністю величезної за обсягом роботи.

Виявлення певних слідів на місці вчинення вбивства, подальша їх фіксація і вилучення сприяють висуненню можливих криміналістичних версій, а також з їх допомогою можна виділити ключові ознаки скоєних вбивств і розглядати виявлені докази вже у конкретному контексті. Сліди дозволяють робити висновки про характер, мотиви і механізм вчиненого кримінального правопорушення, про особу злочинця, його характерних фізичних і психологічних особливостей, що вкрай важливо при розслідуванні вбивств.

Вбивства, що вчиняються засудженими в місцях позбавлення волі, як і будь-які інші, не можуть вчинятися безслідно, тобто вони залишають за собою відображення в навколишній обстановці у вигляді слідів. Що є безпосереднім доказом при розслідуванні такої категорії злочинів. Аналізуючи наукову літературу та враховуючи практику правоохоронних органів було досліджено та розкрито поняття слідів, підстави класифікації, розмежування понять «слідова картина», «типова слідова картина», «типові сліди», розділення слідової картини на групи слідів.

Ключові слова: слідова картина, злочин, вбивство, місця позбавлення волі, сліди.

Shelenina K.G. Traces of murders committed by convicts in prison. The concept of "forensic characteristics of crimes" has long been among the basic concepts of forensic theory and practice. The content of this concept is a systematic set of data about the crime, elements of its composition that are relevant for the identification and exposure of the perpetrator - the location, time, method, traces of the crime and other circumstances of the subject of evidence, as well as related facts.

Particularly serious criminal offenses represent one of the most difficult categories of crimes in terms of their detection and investigation. Often this is due to miscalculations and mistakes in the conduct of primary investigative and search operations, the lack of adaptation of existing private forensic techniques to the realities of modern crime in this field. Most often, the primary measures to identify the perpetrators of the murder of a person are haphazard in nature, conducted without involving the entire arsenal of tactical and criminalistic tools. Sometimes this leads to the loss of the necessary evidence and the lack of efficiency of the enormous amount of work.

Detection of certain traces at the scene of the murder, their subsequent fixation and seizure contribute to the emergence of possible forensic versions, as well as with their help it is possible to distinguish the key signs of the murders committed and consider the evidenced evidence in a specific context. The traces allow us to draw conclusions about the nature, motives and mechanism of the criminal offense, the identity of the offender, his characteristic physical and psychological characteristics, which is extremely important in the investigation of the killings.

Murders committed by convicts in prisons, like any other, cannot be committed without trace, ie they leave behind in the environment as traces. Which is direct evidence when investigating such a category of crimes. Analyzing the scientific literature and taking into account the practice of law enforcement agencies, the concepts of traces, bases of classification, differentiation of concepts "trace picture", "typical trace picture", "typical traces", division of trace picture into groups of traces were investigated and revealed.

Keywords: trace picture, crime, murder, places of imprisonment, traces.

Постановка проблеми. Безсумнівно, кожне діяння людини, в тому числі злочинне, впливає на навколишню дійсність, вносячи в неї певні зміни і залишаючи тим самим свої сліди, в тій чи іншій мірі доступні для сприйняття іншими особами.

Вбивство, як відзначають дослідники, відноситься до злочинів, завжди залишає свої сліди. Пошук і аналіз цих слідів, що відносяться як безпосередньо до самої події злочину, так і до подій, що передували йому або мали місце вже після вбивства, грають найважливішу роль для досягнення успіху в його розслідуванні, особливо при вчиненні злочину в умовах неочевидності: як на початковому етапі розслідування, коли з урахуванням отриманої за допомогою виявлених слідів інформації слідчий може будувати конкретні версії і визначати підозрюваних осіб, так і на наступних стадіях, коли з їх допомогою формується доказова база, яка свідчить про винність у вчиненні злочину саме притягається в якості обвинуваченої особи.

Враховуючи специфіку слідів вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі, що безсумнівно посідає важливе місце щодо їх дослідження та аналізу. Кінцевий результат яких є розроблення методичних рекомендацій щодо розслідування правоохоронними органами кримінальних правопорушень зазначеної категорії вбивств.

Наша стаття присвячена саме слідам вбивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі, чим виокремлює цю категорію злочинів із загальної структури вбивств.

Стан дослідження проблеми. На сьогодні існує низка авторів, які присвячували свої праці дослідженню такого компоненту як сліди у криміналістичній науці, серед них М.А. Погорельський, О.О. Ексархопуло, О.Я. Баєв, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, М.В. Салтєвський, В.Л. Синчук, М.Є. Дирдін, О.Р. Лужецька, М.В.

Костенко, Р.С. Белкін, І.Ф. Герасимов, В.Г. Гончаренко, Г. А. Густов, В.А. Образцов, І.Ф. Пантелєєв та інші. Вченими було досліджено поняття слідів вчинення окремих видів злочинів, визначені їхніх загальних ознак, класифікація слідів злочину. Результатом чого є розроблення обґрунтованих рекомендацій щодо слідів окремих видів злочинів. На сьогодні залишається недослідженим питання, що стосуються слідів вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі. Тим паче, об'єктом спеціального вивчення сліди саме вбивств зазначеної категорії не були дослідженні у криміналістичній літературі. На усунення цієї прогалини й спрямована стаття.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб, враховуючи точки зору окремих авторів, розкрити особливості слідів убивств, учинених засудженими в місцях позбавлення волі. Завдання дослідження направлено на аналіз поняття слідів вбивства; визначення критеріїв класифікації слідів вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі та їх аналіз; розмежування понять «слідова картина», «типова слідова картина», «типові сліди»; розподіл «слідової картини» на групи слідів.

Наукова новизна дослідження. В Україні не проводились дослідження та аналіз слідів вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі на монографічному рівні. На загальних положеннях теорії криміналістики у статті, узагальнюючи кримінальні провадження вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі, враховуючи досвід слідчого апарату розділено «слідову картину» на чотири групи слідів, які найбільш характерні для вбивства, вчиненого засудженим в місцях позбавлення волі, досліджено їх сутність та зміст.

Виклад основного матеріалу. Тяжкі насильницькі злочини - вбивства є одним із

найбільш складних категорій кримінальних правопорушень з точки зору їх розкриття та розслідування. Нерідко це пов'язане з прорахунками і помилками в проведенні первинних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, недостатньою адаптованістю існуючих криміналістичних методик до реалів сучасної злочинності в даній сфері. Найчастіше проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій по встановленню винних, в цих злочинах, осіб носить безсистемний характер, проводиться без залучення всього арсеналу тактико-криміналістичних засобів. Інколи це призводить до втрати необхідних доказів і недостатньою результативністю величезної за обсягом роботи. Сліди є одним із важливих доказів доведення вини злочинця у скоєнні будь якого кримінального правопорушення, адже після його діянь вони залишаються у навколишньому середовищі. Тому їх виявлення та повноцінне дослідження має велике значення для правоохоронних органів при розслідування вбивства.

Погоджуємось з думкою вченого М.А. Погорецького, який вважає, що безпосереднім джерелом слідів злочину в загальному розумінні є суспільно небезпечний вплив особи, що вчинила злочин, поведінка якої проявляється у формі дії або бездіяльності, на об'єктивну дійсність, взаємодія предметів і станів, тобто сама подія злочину [1, с. 20].

Сліди є відображенням певної події. Будь-яка подія завжди залишає зовні досить різні сліди-наслідки матеріального та нематеріального характеру [2, с. 117].

Так, О.О. Ексархопуло підкреслює, що вчиняти злочин і не залишати при цьому слідів практично неможливо. Тому на практиці саме сліди як різноманітні наслідки, результати дій і бездіяльності злочинця нерідко виявляються тим єдиним доказовим матеріалом, використання якого дозволяє встановити істину по справі [2, с. 213]. Таким чином, безпосереднім об'єктом криміналістичного дослідження є не сама подія злочину, а її відображення в матеріальній обстановці. Абсолютно кожен злочин викликає зміни в навколишньому середовищі, що вже само по собі передбачає залишення слідів діяння.

О.Я. Басв справедливо вказує, що сліди – єдиний матеріал, з яким працює будь-який суб'єкт кримінально - процесуального дослідження злочинів [3, с. 61]. Тобто, сліди злочинів – це джерела інформації про події минулого. Вміння «читати» сліди злочину – одне з головних завдань співробітників правоохоронних органів.

У криміналістиці робилися спроби щодо виокремлення видів слідів та їх класифікації.

Вчений Р. С. Белкін розглядає такі сліди: сліди пострілу, сліди зубів, сліди крові, сліди паління, сліди ніг та взуття, сліди папілярних узорів, сліди рукавичок, сліди злочину, сліди різання, сліди рук, сліди свердління, сліди ковзання, сліди транспортних засобів, сліди частин зброї на стріляних кулях та гільзах [4, с. 73-76]. Автор надав широкий аспект видів слідів, який є не вичерпаний.

В свою чергу вчений В. Ю. Шепітько визначає сутність таких слідів: слідів відшарування, слідів динамічних, слідів злочину, слідів знарядь злому, слідів зубів, слідів крові, слідів локальних, слідів матеріально - фіксованих, слідів нашарування, слідів ніг та взуття, слідів периферійних, слідів поверхневих (площинних), слідів розпилу, слідів розрубу, слідів рукавичок, слідів свердління, слідів статичних, слідів транспортних засобів [5, с. 217-219]. В обох випадках наведений значний перелік слідів кримінального правопорушення, які злочинець залишає на місці події.

Тому, в сучасній криміналістиці виділяють, як правило, такі підстави класифікації слідів залежно від: 1) роду слідоутворюючого об'єкта; 2) у залежності від механізму слідоутворення; 3) за станом об'єктів на момент слідоутворення; 4) походження слідів тощо [6, с. 84-86].

Поряд з тим виділяють й інші критерії упорядкування, а саме: за видом слідоутворюючих об'єктів; за мірністю відображення об'єкта в сліди; за зв'язком механічного стану об'єктів зі слідами, що виникають за їхнім утворенням [3, с. 65, 66].

В криміналістичній літературі як окремих елементів криміналістичної характеристики злочинів визначається «слідова картина», «типова слідова картина вчинення злочину», «сліди злочину (в широкому розумінні)» або «типові сліди злочину». Незважаючи на певну схожість у назві використовуваної термінології між даними категоріями, є суттєві відмінності.

Слідова картина злочину є збірним поняттям, що включає опис матеріальних та ідеальних відображень і умов, що існують на момент виявлення злочину [7, с.137].

В.О. Коновалова зазначає, що слідова картина злочину є новим елементом криміналістичної характеристики і становить собою комплекс слідів, які відображають картину події злочину та поведінку суб'єкта на місці злочину, дозволяє висунути найбільш обґрунтовані версії щодо його вчинення [8, с. 25]. Ми вважає, що вчена об'ємно надала визначення слідової картини злочину. Адже слідову картину утворюють обставини і сліди події злочину. Виявлення їх, аналіз, встановлення причинних зв'язків дозволяють побудувати картину події, сформулювати уявні або дійсні моделі злочину, механізм його вчинення. Дослідження

таких слідів і речових доказів може вказати на особу злочинця, особу потерпілого та обставини події, виявити негативні обставини, сліди приховання злочину. Отже, в своїх наукових працях, В.О. Коновалова зазначає, що типовою слідовою картиною є сукупність слідів, притаманних тому чи іншому виду чи різновиду злочину.

У тих випадках, коли мова йде про «слідову картину» або «типову слідову картину», автори фактично вкладають у цей зміст не лише певні відображення, результат дій злочинця, а й певну динамічну обстановку.

Зокрема, М. В. Салтевський пише, що поняття «слідова картина» містить матеріальні сліди, як наявні, так і ймовірні, їх розташування і види, особливості місця, часу вчинення злочину, розташування і видів схованок та деякі інші ознаки, що іноді називаються самостійними елементами криміналістичної характеристики [9, с. 269].

Застосування терміну слідів злочину також викликає певні заперечення. Оскільки, мова йде не просто про сліди у вузькому чи широкому розумінні як категорію трасології, а про елемент криміналістичної характеристики злочинів. У цьому сенсі більш справедливим є застосування терміну – «типові сліди злочину».

В криміналістичній літературі до типових слідів злочину як елемента криміналістичної характеристики відносять: а) зміни у речовій обстановці місця події злочину; б) сліди-відображення (сліди рук, ніг, інструментів та ін.); в) предмети – речові докази; г) документи – письмові докази; г) особи, які можуть бути допитані як свідки (відображення у пам'яті) [10, с. 47, 48].

В інших джерелах надається більш широкий перелік видів слідів: а) зміни в речовій обстановці; б) сліди-відображення (сліди рук, ніг, транспортних засобів, інструментів тощо); в) предмети-речові докази; г) документи (письмові, електронні та ін.); г) ідеальні сліди (сліди пам'яті людини); д) запахові сліди; е) сліди-мікрочастинки; є) звукові сліди [6, с. 232, 233].

У спеціальній літературі зверталася певна увага на дискусійність виокремлення типових слідів злочину або слідової картини як елемента криміналістичної характеристики вбивств. Так, В.Л. Синчук зазначає, що включення «слідової картини» до структури криміналістичної характеристики «значно ускладнює або навіть позбавляє можливості (особливо, якщо враховувати ідеальні сліди і різноманітність джерел їх походження) досягти головної мети криміналістичної характеристики як інформаційної моделі, а саме – встановити кореляційні залежності між способом і «слідовою картиною» [6, с. 54]. З

такою позицією важко погодитися. Складність виявлення та встановлення кореляційних залежностей поміж окремими елементами криміналістичної характеристики не дає підстав для відмови від цього важливого елемента характеристики. Саме типові сліди злочину можуть надавати можливості у побудові прогностичних моделей про особу злочинця, застосовані засоби та знаряддя злочину, спосіб учинення та його приховування.

Під типовою слідовою картиною вбивств, слід розуміти сукупність логічно взаємопов'язаних слідів, що відображають як сам механізм злочину, так і дії його учасників. Поряд із матеріальними слідами доповненням до слідової картини можуть бути ідеальні сліди [11, с. 18].

На нашу думку, слідова картина вбивства, вчиненого засудженим в місцях позбавлення волі є сукупністю відомостей про сліди злочину (матеріальні та ідеальні), дослідження яких у подальшому дає змогу встановити обставини події.

Приймаючи до уваги викладений вище матеріал, а також предметну область нашої статті, доцільно розподілити сліди вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі чотири криміналістично-значущі групи: 1) сліди людини: а) ідеальні сліди (показання потерпілих, підозрюваного (обвинувачуваного), свідків - очевидців тощо). Ідеальні сліди не можна ігнорувати. Треба враховувати, що вбивство вчиняється у специфічних умовах, що вже ускладнює ймовірність бути не поміченим. При вчиненні такого злочину 85% будуть присутні свідки – очевидці, камери відеоспостереження; б) матеріальні сліди: сліди - відображення насильницьких дій на тілі жертви й сліди її опору на тілі підозрюваного (укуси, садна, синці, рани, розриви, нашарування різних речовин, розірваний одяг, гематоми на обличчі, шиї, руках, стегнах), звуку голосу (записаного на камеру відеоспостереження, якщо діапазон камери відеоспостереження не охоплює частину території де вчиняється вбивство), навиків (письма, ходи, способів дій); сліди на місці злочину (сліди ніг, рук, зубів, губ, боротьби, краплі крові, слина тощо); пошкодження й біологічні виділення (кров, слина та ін.) на одязі жертви та підозрюваної осіб, а також на навколишніх предметах; сліди накладення й мікрочастинки на одязі, взутті, у піднігтьовому вмісті потерпілої та підозрюваної осіб; зміни в обстановці місця події, сліди злочинних дій та перебування підозрюваного й потерпілої особи на місці вчинення злочину (сліди виділень людського організму, нижня білизна, гудзики, шпильки волосся, ворсинки одягу);

2) знаряддя вчинення злочину та їх сліди: а) предмети побутової, господарсько - виробничої, медичної та іншої діяльності (сокира, кухонний ніж, викрутка, шило тощо); б) спеціально виготовлені та пристосовані знаряддя (петля, ніж - фінка, загострена арматура тощо); в) випадкові предмети (каміння, шматок цементу, дошка, палиця тощо);

3) предмети, які свідчать про перебування злочинця на місці вбивства (недопалок від сигарет, текстильні волокна, речі загублені злочинцем тощо);

4) інші предмети матеріального світу: засоби сприяння вбивству (транспортні засоби, мотузка, скотч, засоби підпалу тощо).

Крім того, якщо засуджений після вчинення вбивства не має бажання бути поміченим, в такому випадку він намагається приховати труп. При приховуванні свого злочину, особа також може залишати сліди.

До блоку слідів приховування злочину можуть бути віднесені:

- а) сліди впливу на труп;
- б) сліди приховування трупа або його частин.

Сліди приховування злочину відображаються у навколишньому середовищі і залежать від чинника зв'язків злочинець – жертва.

Ще одним з основних елементів криміналістичної характеристики вбивства, вчинене засудженим в місцях позбавлення волі, є слідова картина злочину. Дослідження слідової

картини злочину має важливе значення для розслідування будь - якого злочину, оскільки вона безпосередньо пов'язана з іншими елементами його криміналістичної характеристики, зокрема особою злочинця, обстановкою та способами його вчинення і відіграє важливу роль, оскільки має організаційне і тактичне значення в процесі розслідування.

Безпосереднім об'єктом криміналістичного дослідження є не сама подія злочину, а її відображення в матеріальній обстановці й у свідомості людей, що так або інакше сприйняли цю подію.

Висновки. Таким чином, визначення сутності слідової картини як елементу криміналістичної характеристики вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі, має важливе значення для його розслідування, оскільки є джерелом доказової інформації, що має важливе організаційне і тактичне значення в процесі розслідування. Слідова картина вбивств зазначеної категорії характеризується наявністю як матеріальних, так і ідеальних слідів злочину. Узагальнюючи пропонувану вище класифікацію слідів вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі, можна констатувати, що її здійснено за такими критеріями: сліди людини; знаряддя вчинення злочину та їх сліди; предмети, які свідчать про перебування злочинця на місці вбивства; інші предмети матеріального світу.

Література :

1. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання/ М.А. Погорецький// Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2011. № 1 (3). С. 1–53
2. Эксархопуло А. А. Криминалистика [Текст]: учебник / А. А. Эксархопуло. СПб. 2009. С. 213.
3. Баев О. Я. Основы криминалистики [Текст]: курс лекций. 2-е изд., перераб. и доп. / О. Я. Баев. М.: Изд-во «Экзамен». 2003. С. 241.
4. Криминалистика: краткая энциклопедия [Текст] / автор-составитель Р.С. Белкин. М.: Науч. изд-во Большая Российская Энциклопедия. 1993. С. 73-76.
5. Шепітько В. Ю. Криміналістика [Текст]: словник термінів / В. Ю. Шепітько. К.: Концерн «Вид. Дім «Ін Юре». 2004. С. 217-219.
6. Шепітько В. Ю. Криміналістика [Текст]: підручник / В. Ю. Шепітько. К.: Ін Юре. 2010. С. 84-86.
7. Дирдін М. Є., Лужецька О. Р. Слідова картина та типова обстановка вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2014. Вип. 3. Том 3. С. 135–139.
8. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования [Текст]: монография. Изд-е 2-е доп. и перераб. Х.: Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н. Н. 2006. С. 12.
9. Салтевський М. В. Криміналістика [Текст]: підручник: у 2 ч. Ч. 2. / М. В. Салтевський. Х.: Консум, 2001. С. 269, 270.

10. Колесниченко А. Н. Криміналістическая характеристика преступлений [Текст]: учеб. пособие / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. Х.: Юрид. ин-т, 1985. С. 47-49.
11. Костенко М. В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення: автореф. Дис. Канд.юр.наук 12.00.09. М.В. Костенко, Нац. юр.ак. України ім. Я. Мудрого. Х. 2003.